రాజతరంగిణి

(సప్తమ తరంగము)

కల్హణ పండిత విరచితమైన

సంస్కృతమహాకావ్యమునకు స్వేచ్ఛానుసరణము

ర చ యి త :

విద్వాన్ : రెండుచింతల లక్ష్మీనరసింహాశాస్త్రి B. A.

[మూల్యము 1-0-0

విన్నపము

పాఠకమహాశయులారా!

ఈ ''రాజతరంగిణి'' యొక్క సంస్కృత మూలము నా కెచ్చటను లభ్యముకాలేదు. దీని యొక్క ఆంగ్లానువాదము శ్రీ ఆర్. ఎస్. పండిట్ గారు రచించిరి యొకానొకచో జూచితిని గాని యదియు నాకు లభ్యముకాలేదు. అంతట నేను మా యింట నెన్నాళ్లనుండియో [illegible] పడియున్న యొక తెలుగువచన గ్రంథ [illegible] బైటతీసి చూడ నది రాజతరంగిణి యొక్క యాంధ్రానువాదము [illegible]. అది సమగ్రముగ లేకపోవుటయేగాక అందున్న యొకటి రెండు తరంగములుగూడ క్రిమిదష్టములై పఠించుటకుగూడ క్లేశకారిగా నుండెను. ఈలోపుగానే నీగ్రంథమును గూర్చిన ప్రస్తావన ఆయా గ్రంథరాజములలోను, పత్రికలలోను చదివినవాడనై దీనియందించుక యభిలాష గలవాడనైతిని. సప్తమతరంగము నందలి కథను స్థాలీపులాకన్యాయమున జదివి యాది గ్రంథసారస్యము నూహింపగలిగితిని. అయినను కథయంతయు తెలిసిననే గాని దీనిని పద్యకావ్యముగా వ్రాయుట పొసగదని యెంచి కొంతకాల ముపేక్ష వహించితిని.

ఇట్లుండగా "కాశ్మీర్" అను ఆంగ్ల పక్షపత్రికలో ఏతద్గ్రంథకర్తయైన కల్హణునిగూర్చి విపులమగు వ్యాసము ప్రచురింపబడగా నద్దానిని జదివి యందు హర్షునిగూర్చి తెలప

బడిన యంశములు జాగ్రత్త పరచికొంటిని. పిమ్మట నావద్దగల రాజతరంగిణి సప్తమ తరంగములోని కథను దానితో సరిచూచుకొని హర్ష వృత్తాంతమును పద్యములలో వ్రాసి ద్వార కొంటిని.

కథలో హాస్యాత్మకములు, యుద్ధములు, ముందుగా [illegible] జరిగినను [illegible] శాస్త్రీయ [illegible] శృంగారములు ప్రతిబింబ [illegible] [illegible] కథనీయముగ నున్నది. ఇది సంస్కృత భాషలో రచింపబడిన [illegible] ఇది మనకు [illegible] [illegible] నాకు [illegible] తెలుగు పండితులైన [illegible] బిల్హణుని [illegible] [illegible] సరిగ్రంథము [illegible] ఉన్న [illegible] గ్రంథముగా [illegible] నా సాహసమును మన్నించి బుధులీ గుణమును నావిధముల గ్రహింపగలందులకు ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇట్లు,
బుధజన విధేయుడు,
రెంటచింతల లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రి,

గొల్లపల్లి,
21-11-66

రాజతరంగిణి

సప్తమ తరంగము

అవతారిక

—o—

—: దైవప్రార్థనాదికము :—

శ్రీరంజిల్ల నిరంతరమ్ము సుజనస్నేహమ్ము పాటించుచున్
ధీరోద్ధారత బోధించుచున్ సుజనులన్ దీవ్యత్కృపాసింధువై
పోరన్ గెల్వగజేసి పాండవుల సంప్రార్థానుకూల్యంబునన్
కారుణ్యామృతవృష్టి నించె ఘను మేఘశ్యాము గీర్తించెదన్. 1

సకల చరాచర ప్రకృతి సంతతియు మొందగ జేసి వెండియున్
బ్రకటితధైర్యుడై తన యపార కృపాపరతంత్రి శీతలాం
బకముల నేలజాలిన ప్రభావ సమన్వితు పార్వతీమనో
జ్ఞకరవరిగ్రహమ్మున సుఖంపడు నీశ్వరు సంస్తుతించెదన్ 2

విలయము చెంది ముజ్జగము విస్తృతనీరము లాక్రమింపగా
వెలసె తదంబుమధ్యమున విష్ణుఁ డా వటపత్రశాయియై
మొలచె తదీయనాభిని ముద్దులు గుల్కెడు పద్మమందులో
గలిగితివీవు నీవలన గల్గె సమస్తము పద్మసంభవా! 3

నిను గీర్తింతును విద్యా
ధనులగు తొల్లిటి కవిత్వధౌరేయుల గ
ల్హణ బిల్హణ ముఖ్యాఖిల
ఘనచారిత్రుల నెంతు గౌరవబుద్ధిన్. 4

నన్నయ తిక్కనాది కవినాథులు తొల్లి మహేతిహాసపుం
పన్నిలయాత్ములై కృతు లపారముగా రచియించి రెన్నగా
నిన్నవకాలమందు రుచి యుంచెడు నట్టిచరిత్రనే రసో
త్పన్నముగా కథాకథనవైఖరి స్పష్టముగా రచించెదన్. 5

కవిత జెప్పెడు కోరిక గలుగనిన
కాలమున నాకు గురువౌచు గరపె జదువు
నాసుధీమణి గరికపాట్యన్వయాంబు
రాశి శశి మల్లయాఖ్యుని బ్రస్తుతింతు. 6

తొలుత స్వతంత్రమౌ కవిత తూకొన వ్రాసితినేవొ కబ్బముల్
కలుగవు తొంటి సత్కవుల కౌశల పేశలతాదులెందునన్
సలుపదు నామనంబు నవనీరజపత్త్రగతాంబుబిందువై
చలితమయ్యెను నేటికిది సాధ్యమయయ్యె సరస్వతీకృపన్ 7

భావకవిత్వమేనొ త్రిపాకలితంబయి చో మొనర్చు వి
ద్యావిభవంబు లేమి గది యౌవనహీనునిబోలె పేలవం
బై వెలసేయబోదు సభలందున గణ్యము గాదు భారతీ
దేవికృపావిదూరమయి ధీమహితుల్ కొనియాడరేమొడన్ 8

పాండితీ గరిమమ్ము పరిణతి కెక్కని
పదజాలముల నేరుపరచి కొన్ని
పఠిత కందద రీతి భావమేదియొ కూర్చి
క్రమహీనమైన పోకడలు కొన్ని
మృగతృష్ణ జూపి నీరేగుమంచను రీతి
నలయింపజేయు పద్యములు కొన్ని
స్వేచ్ఛయటంచు నాశీర్షంబుల క్రియ
వక్రింపుగతుల నివ్వటిలు కొన్ని
కూర్చి కావ్యములల్లి యెగ్గను ఘటించు
నట్టియల్పజ్ఞు లౌర నాయందు గనలి

కెట్టకందురుగాకని తివిర్తి తివిరి
మత్స్వయంసిద్ధకవితకే మరలువాడ. 9

ఇట్లు మరలి నవీనకధేద్యమాణ
సరస మాధుర్య కవితా ప్రసన్న శైలి
కాటపట్టిన నొక్క మహాప్రబంధ
రచనతలపెట్టి పూర్వముద్రణపు బిగి.. 10

పెక్కంటిజూచి యందొక
చక్కని కథగాగదోచు సద్గ్రంథంబున్
నిక్కపు రాజతరంగిణి
మక్కువతో జదివి హర్షమగ్నుడ నగుచున్ 11

పూర్వ కాశ్మీర దేశ రాపురుషులెట్లు
నడచుకొని రెట్లు భూలోకనాథులైరి
వారివృత్తములెట్లు వివాదమూల
మయ్యె నది యెల్ల వివరింప నాత్మగోరి 12

చంపకసుతుడగు కల్యాణ
సంపాదితమైన యట్టి సద్గ్రంథంబున్
శంపాలతావలోకన
కంపితకంఠంబు చాతకం బితడనగన్ 13

వెరవున గ్రోలి తెల్గువి నవీనకథాకథనప్రవీణతన్
సరసముగా మధుహారిపము చొప్పున నుత్తమ గ్రంథరాజమున్
ధర వెలయింపగోరితి నుదారతమై బరికించి దీనిలో
బొరసెడు నల్పదోషముల పొంతనుబోక గుణంబు నెన్నుడీ 14

కథారంభము

భారతదేశ వాసులకు భాగ్యపుసీమ యనంగ నొప్పు కా
శ్మీరము నెంతు రేగద విచిత్రశిలామయ శోభితంబులౌ
శారవిచంద్రమండలవిసారితసానువు లభ్రగంగచే
పూరితముల్ యశోమిళితముల్ కలవచ్చటపర్వతాగ్రముల్ 15

అచట వితస్తనాబడు మహానదివాఱు తదీయపార్శ్వసీమం
దెచ్చటను గన్న నున్నవి యహీనఫలప్రదముల్ మహీజముల్

పరిచకితపక్షిరావము లపాంపతి కీడగు పెన్నెసన్నులా
విచలదభంగభంగముల వేడ్కమియిన్ విహరింతు రిక్కినుల్ 16

ఆ దేశంబున కేలికల్ గలరు దేవాధీశతుల్యుల్, స్వబా
హాదర్పాశ్రిత రాజలోకు లింతా త్రైశ్వర్యవంతుల్ కృపా
శ్రీదాంతుల్, శివపాదవందనరతుల్ చిద్యోద్భవాకారు లా
జ్ఞాదీప్తాఖిల రాజ్యవర్ధనకళా నైపుణ్యులున్ దానులన్ 17

వారలలో ముఖ్యుండన
శ్రీరమ్యుడు కలశసుతుడు శ్రీహర్షుడనం
బేరెన్నిక గనె నాతని
చారిత్రము విపులపరతఁ సరసులు పొగడన్ 18

అత డతిబాల్యమందె చతురాగమశాస్త్ర పురాణపాండితీ
పరిభగడించి యౌవనము ప్రాప్తము కాదగు వేళ భూవరో
చితమగు నశ్వరోహణము చేత కృపాణము మేన సంగరో
చితమగు త్రాణమున్ గొని విశిష్టజన స్తవనీయమూర్తియై 19

మెలగుచు తండ్రిచే మిగుల మెప్పుగనెన్ దన గానమాధురీ
విలసితవిద్య చూపి కనువిల్తుగలట్టి బహూకృతుల్ గొనం
గలిగె సభాంతరంబునను వినగాదగు నోపికలేక తండ్రి తా
జలకప్రవ్యాజమై జన విచారముగ్రమ్మి సుతుండు సిగ్గిలెన్ 20

కొందరు రాజబంధువులు కుత్సితబుద్ధులు చేరి రాజుపై
నిందలుమోపి రాసుతుని నెమ్మనమున్ కలుషం బొనర్పగా
నందర నన్నిమార్గముల నావలద్రోసి పిత్రుప్రసాదమొం
దందజి వేచియున్నయెడ ధమ్మలుడన్ చెలికానిబోధలన్ 21

నెండియు దండ్రిపైదగని వేరముబూని నృపాలబాలకుం
డుండ తదీయపూపగనెదో విషయంబుగ నెంచుచున్ నృపా
లుండు చెలంగుచుండె నదిలోకపుధర్మము ఆత్మసంతతిన్
చెండగ నోడుతా మొసలు చెడ్డను తద్విషవహ్నికీలలన్ 22

చెడు తెరువై సుతుం డొరులు చెప్పినచొప్పున దన్ను చంపజూ
చెనని వృద్ధరాజెటిగి చేరగబిల్చి "కుమార! సృష్టిలో
నడవులలోని జంతువులకైనను మాన్పగరాని స్నేహమె
ట్లుడిగితివోయి! నీకెవరో యొజ్జలు దుర్విషయప్రబోధకుల్ 23

నీకుఁ గూర్చు ననుం గుతంత్రినయి యీ నేరంబు సైరింతువా
లోకుల్ నన్నొకభీరుఁ డందురు మఱి నీ లోపంబు నేఁ దీర్చి నే
చాకుండన్ ఫలెనన్న నీకు చరితన్ సాజంబుగా నడ్డగా
మేకోనాను కుమార! నిన్నెవరు నేమింపంగ నిల్పితివో 24

తాత యనంతరాజు బహుధా గడియించి ప్రయోగసంగె విత్తమా
కీర్తి నెఱుంగ వృద్ధియు రేపటికై పదిలంబొనర్చితిన్
ఖేతధనంబు లేస్సియెడ చేరదు స్త్రీయులు నస్మ్యలేసియుక్
నీతిగ నాచరించు నెడ నీకగు నా ధనరాసు లక్ష్మియుక్ 25

ఇప్పుడొక నూత్న పట్టణము నేర్పడ జేయుచు నున్నవాఁడ నే
లు పనికి నిన్ను బూన్చి యెటులో చను వాడుచు వారణాసికో
కృపగల నందికేశ్వరుని క్షేత్రముకో సాంపు ట్టినాష్టయిన్
వ్యసగత సాధుచింతనుడనై పగ యేటికి బూనినాడవో 26

అని తను బెక్కురీతుల మహోదర మెప్పగ బల్కుచున్న తిం
డ్రిని గని హర్షుడంత వివరింతు నిదానముగా నటంచు బ
ల్కి నగరి కేగి గాని వివరించుట లేదు కుతంత్రి ప్రాంగుల్
వెనుకొని చెప్పువాక్యముల వించును యోజన చేయువారితోన్ 27

కలశరాజుకు నిష్టుడుఁ కార్యనిపుణు
డయిన దండకుడనునొక నయవిశార
దుడు నృపకులము కలతదీర్చెడు వగను త
టాలునంజని హర్షరాడ్బాలకు గని 28

రాజతనయ! నీవు చేజారనిచ్చిన
ఫలితమేమి మున్నుపడ్డ శ్రమకు
పితృవధంబు చేసి వీరుండవై జగ
త్ఖ్యాతిగనుము తడయఁదగదు వినుము 29

మృత్యువు సిశ్చయమెంతటి
సత్యాన్వేషణునికైన సాహసధైర్య
ప్రత్యయములతో త్వజ్జన
కాత్యయమును సలుప సమయమయ్యె గుమారా! 30

వవనక్రియ యాదిమమీ
రిపుసంహానన ప్రచండలీలాకాండన్
ఇపుడపుడనక మదీయం
బుపదిష్టం బితడునీవు నొగి నిటుచనుడీ 31

అనుచారక త్వరితో శ్రీహ
ర్షుని నటగల రొక్కకారలోనికి ద్రోయం
జని లోనముండె దుర్విధి
కొనగూడని పనియు గలదె యుర్వీస్థలిపై. 32

ఈగతి బంధింపంబడి
రాగల యాపదల నెన్ను రాసుతుడాత్మన్
చాగము భోగము వమ్మయి
వేగవలసె దాను నొక్క వేదవిధమునన్ 33

అటు బంధించి కుమారహర్షుని నృపాలాభీష్టముం దీర్చ నా
భటుడే దండకు డొక్కరుం డతని సావాసుల్ ప్రభుద్రోహ సం
ఘటుకుల్ కొఱ్ఱువ వేయగాబడిరి హాకారించి యుల్లైరి పె
న్మిటియున్ నందనుడంచు రాణిమృతి చెందెన్ పెద్దదుఃఖమ్మునన్ 34

చెరబంధించి కుమారహర్షునకు రాశీభూత సుస్నేహమ్ముడై
పరమాప్త్యాయతమై నృపాలుడు సువర్ణాన్నంబు లంపించునే
వెరవై నందగబూని దారికిని రావింపంగ యత్నించుగా
ని రవంతైన విరోధమూనడు సుతస్నేహమ్ము సామాన్యమే 35

తనకడ బ్రియాగుడను నొక
యనుచరుడుండఁగ వాని నట కంపించున్
తనయుని క్షేమాదికముల
ననుదినమును దెలిసికొనుచు వాప్రభువుండెన్. 36

నోనకుఁ డన్న మంత్రియొక న్యాయమనస్కుఁడు రాజుతో విప
న్నాననుఁ డౌచువచ్చి నృపనాయక! నీతనయుండు నీకు నీ
సేనకు హానిగోరు విను సేమమె కోరితివేని వాని కం
ఠైన పెకల్చు ప్రాణములనైన వెడల్పుము వేగిరంబునన్ 37

అని బోధించుచునుండెగాని కలుషుం డామాటలన్ ద్రోసిపు
చ్చె నృపాలుఁడును జారవర్తనకు జొచ్చెన్ హీనచేతస్కుఁడై
తన కోడండ్రరలోన బెక్కురను రాధాకృష్ణసంవాదమున్
వినఁగంబిల్చును మన్మథార్తివశుఁడై పితత్రివాశీలయై. 38

వారలలోన స్వైరిణి నృపాలుని చిత్తము చూరగొన్న యో
ర్తొంగజూచి యిట్లను నృపోత్తమ! నీ సరివార లేరి యీ
ధారుణిపైన నీ కినుక దాకిన తా జెడకుండునే యముం
డీరసమెత్తినాడు సుతుడేల యుపేక్షకు తావొసంగెదో 39

సుగళాభిధేయయగు నా
మగువ మాట చెవిని జేర్చి మానవ నాథుం
డగు గాదన కప్పుడ న
మ్మిగగల సూదకులబిల్చి మిగుల రయమునన్ 40

విషకలితాన్న మిష్ట తినిపింపగజేయుము హర్షు వాడు వి
ద్వేషుడగు నాకు నెల్లరకు వేగముపొందని యానతీయ శే
ముషి మధియించి వార లతిమోద రసాన్నములందు నేతులన్
విషమునుగల్పి రాసుతుని విందనిపంపిరి నోనకాజ్ఞచేఁ 41

ఆ యన్నము తా గుడువగ
జే యెత్తిన వలదు వలదు శ్రీహర్ష ! భవ
చ్ఛ్రేయోభిలాషియగు నీ
ప్రియాగుమాట పెడచెవిని బడనీయకుమీ. 24

అనుచు హితుండు తన్నుడుప నా నృపసూనుడుసంశయాత్ముడై
కొనడు తదన్నపానముల కుక్కలబిల్చి యొసంగి ప్రాణమో
చనమును గాంచివందురె విషాన్నముదెచ్చెడు రాజసూదకుల్
తనయులజంపురాజులును తద్దయు కాలము నిల్వనేర్తురే! 43

రాజపుత్రుండు బందియై రాత గనుట
వృద్ధుడౌ తండ్రి యువివేక భీరుడగుట
యువనిజనములదౌ యభాగ్యంబుగాని
రాజవంశాన లేరె వీరాగ్రిణులును. 44

కలశు డమానసంపదకు కామముతోడుగ భోగలాలసుం
డలసుడునై ప్రజావిషయమంతయు నేమరి దేవతాగృహం
బులగల విగ్రహంబులను బూడిదపాలొనరించె సంతులే వివా
రలసకలంబుగైకొని వెఱింగొనడెంత మహోగ్రకర్మకేన్ 45

ప్రజలనుదిద్దితీర్పగల పాలకుడే యిటుగాగ దేవతల్
గుజగుజలాడజొచ్చిరి లఘుండనితిట్టిరి చాటుచాటులన్
ప్రజలు; తదీయఘోషమున బాల్పడిరా జెఱియయ్యె నొక్క పె
నుప్రజకు; కృశించి జీవనమురోసి కుమారునిరాజుజేయగా 46

కోరి మనమ్మునందు తనకుంగల మంత్రులబిల్చి వారికీ
తీ రెరిగింపగా ననుమతింపరువారు విదూరప్రాంతలో
హారపుసీమనున్న యొక యావను నుత్కరుషాభిధేయునిన్
చేరగబిల్చి రాజొనరిచెన్ ధనదానములెల్ల వారికిన్ 47

వడవడి నెట్టులే దన యపత్యముజూడ నపారవాంఛతో
నొదవ నమాత్యులంబిలిచి యోఘనవర్తనులార! కారగో
బ్రిదికియెయున్నవాడె నృపబాలుడు వేగొనివచ్చి యాపుడీ
యదవద వాసెదన్ మఱలపంపెద వాడిపుడున్న చోటికిన్ 48

అనుటయు మంత్రులేకొనక హర్షునిబంధమువాపి యొక్క చి
త్రనిలయమందు నిల్పియును రాజనుజూడగనీయరై ? పు
త్రనిగనజాలనట్టివగతో నృపుడంతకు నంతకగ్గిలో
గనలిన వంగవండువనె గాంతియు జేవయు వాసె దీనుడై 49

మరణము ప్రాప్తమయ్యె నృపమౌళి కటంచు కలంగ రాత్మలో
ప్రజనులయ్యమాత్యులును బుత్రనిజూపరు లోనగోన వం
దురి కలశుడు దుర్బలతతో వ్యథతో నెడబాటుతో విప
న్మరణము చెందెమృత్యువును మాటొనరింపగలారె భూజనుల్ 50

జనకుడుచావగా జనులు చయ్యన హర్షునిరాజు జేయగా
మనమున గోరికేయు బ్రమాదము పుట్టు నటంచులోన భీ
తిని గొని వాసిసోదరులు త్రిప్పగజూతురు సేనలన్ ప్రథా
న నగర కేంద్రముల్ జనగణంబులచే నురియాడుచుండగన్ 51

కలశునకును బద్మశ్రీ
కులకాంతకు జననమంది కొమరారు సుతుం
డలవిజయాఖ్యుం డొకరుం
డలఘుమతిన్ హర్షుబూని యశముగడించెన్ 52

ఆతండుత్కర్షుడు గా
జై తగనిపనులు సలుపుట కాత్మతపింపన్
ఏ తెరగైనను బూని య
రాతుల నిర్జించి హర్షు రాజును జేయన్. 53

మది గోరియుండె నచ్చట
గదిలో బంధింపబడిన క్షత్రియ బాలుం
డదరుచు బెదరెడు చూపుల
నెదురారయు జెరను బాయుటెపుడోయని కడున్ 54

దినములిటుల్ చనంగ నొరదీసిన కత్తియుబోలె నూత్న భూ
జనపతి హర్షుడంప నతి సాహసికత్వముతో నుపాయ శో
ధనమును జేసి కొంద రతిదారుణకర్ములబంపె వారలున్
జని కలశాత్మజున్ బొడిచిచంపగబూనిన కాలమందునన్. 55

శ్రీహర్షుడు వారలతో
స్నేహమ్మునమెలగి వశ్యచిత్తుల జేయన్
లోహార దేశ వాసులు
మోహమ్మున బుతుౖజంప బుద్ధియు రాకన్ 56

వానియుంగరమ్ము వలదన్న గైకొని
పోయి చూపి రథిపపుంగవునకు
హర్షుడేవిధమున నస్తంగతుండయ్యె
ననుచు విజయుడాత్మనిగ్రహించి

కాల్చుచు పట్నమున్ భటుల కారడగించుచు విప్లవాగ్నికి
లల్చెరగన్ తదీయుమగఃఘాతకు తట్టుకొనంగ లేక లెం
కల్చని అయ్య! బాబు! మనగాదిలి హర్షుడు జీవియేనుమీ
కాల్చగబోకు మీపురము కట్టుము పట్టము వానికే వనః 57

నమ్మియు నమ్మక విజయుడు
క్రిమ్మిన యాగ్రహముతో పొకాలుడటన్న
చెమ్మగిలిన కన్నులతో
క్రిమ్మఱివారందరును సుగళతో గూడన్ 58

వెండియు వచ్చిన చూచి నృ
పుండెట నున్నాడు? నాతి ముత్తైదువగా
నుండుట నమ్మెద మీనుడి;
యొండాడ పురంబు నింక నుడిగెద కాల్పన్ 59

మతిశమియించి యా విజయమల్లుడు సోదరు రాకకై క్షణం
బతితర దీర్ఘయామముగ నప్పుడు సల్పె కుమారహర్షునిం
బ్రతుకగ జేసినట్టి దిరుగుబాటు తలంగునటన్న యూహతో
హితులును దాముపోయి చెరకీవల దెచ్చిరి నోవకాదులున్ 60

ఈభంగిన్ చెరవెల్వరింపబడి భ్రాత్రీక్షామణిన్ హర్షనా
ప్రాభాతిమ్మునవేగ నాతని పయిన్ బౌమల్ మహోత్కర్షతన్
శోభాచ్ఛన్న పరీమళస్ఖలిత కౌసుంభంబు వర్షించి రా
హా! భావ్యున్నతి సూచకంబగునుగాదా కష్టమెవ్వారికిన్ 61

విజయమల్లుని జేరి భూవిభునిసుతుడు
అన్న! మనకేల కదన మీయదనునందు
మానుమని పల్కనతడును మానినాడ
గాని యుత్కృష్టితో మైత్రి కల్గుటరుదు. 62

హాముపత్రిభు దోఃప్రహారమునకు
గీ డోనరుప నెంచు నెవుడు కిల్బిషకారుం
డోడలు బండ్లగు తెరగున
వాడిపుడున్నాడు మనకు బందిగ నగరిఁ. 63

మగిడిచనంగ నీకును బ్రసాదము తప్పక సంఘటిల్లునీ
వగడిగనాడి యిచ్చటనె నచ్చుల గద్దియనెక్కి లోకమే
లగలవు; పౌరులన్ మనకు లావయి నిల్చియయున్నవారు; నీ
సుగళయు నీకు రాణియగుచు సుపవిత్ర కారిణి తేజరిల్లెడున్. 64

వ. అని పలికెనంత. 65

హర్ష భూపతి సింహాసనాధిరోహి
యగుచు బూర్వాద్రి నున్న యయ్యర్కుబోలె
సుగళయును నాథువజ్జను సూర్యకిరణ
భాసితంబగు పూర్వదిగ్భామబోలె. 66

హర్షుడీరీతి కాశ్మీర వర్షమునకు
రాజగుటనెల్ల వారలు తేజరిలిరి
దాన జీమూతుడగు రాజుకోననేల
కుసుమ పల్లవరాగముల్ కురియుటరుదె? 67

తనకు నవమతి యీరీతి తారసిల్లె
ననుచు నుత్కర్షుడధిక రోషార్తుడగుచు
పరుగునంబోయి యొక వేశ్యవాటిజొచ్చి
గొంతు కత్తెరచే ద్రెంచుకొనియె నకట! 68

ఉత్కర్షుండు గతింప హర్షుడు సమస్తోద్యోగులం జూచి యు
స్మత్కీర్తిద్యుతి కీరుతారకలనన్ సంధింపుడీ కార్యముల్
హృచ్ఛోకంబుల క్రోధమున్విడిచి రాకేందుప్రభావీచులా
పత్కాలంబున మోదమిచ్చుక్రియనాపాదింపుడీ కార్యముల్ 69

అని శాసింప నమాత్యులుఁ, సుహృదులున్, వ్యాహార్తలుఁ,
భృత్యులున్
మునుమీతండ్రియు తాతయే పగిది మమ్మంబ్రోచి రాభంగినీ
వును బ్రోవంగదవయ్య హర్ష! మమునీపుత్రుల్వలెన్ తావకీ
ననితాంతోజ్జ్వలబాహుశౌర్యమెశరణ్యంబయ్యెమాకియ్యెడన్ 70

తెలిసితిమిప్డు నీదయిన తేజ మమోఘమటంచు వెండియున్
దెలిసితి మీవు సజ్జన విధేయుడవంచును నీప్రతాపకీ
లలవెరపించి మమ్మమరలన్ భవదక్షయశాంతివారిలో
తుల మునుగంగజేసితి వితోధిక కీర్తిగడింపు భూవరా! 71

త్యాగ గుణంబున దారిద్ర్య దేవతఁ
దరుముట నీకేమి గరపవలెనె

జీవకారుణ్యముఁ జేపట్టి హింసావ
ధంబువాపుట నీకుదడవలెనె

పుణ్యకార్యాసక్తి పురుషోత్తముడవునై
తనరునీకఖుల శిక్షణయు నరుదె

జనుల విశ్వాసమ్ము చవిగొన్న నీకు పా
లన లక్షణమ్ము నేర్పరుపవలెను

మానవాతీతమైన జన్మమ్ము కలిగి
మహిత కాశ్మీర దేశ సింహాసనమ్ము
నెక్కి జగమేలు నీవు మాందిక్కుగాగ
మాకులో లేమి హర్షరాణ్మఘవ! యనిరి 72

ప్రజయిటు తన్ను మెచ్చ గరుపారిన మేనును మీఁది రెప్పలన్
గుజగొనియున్న కన్గవయు గొంత వికారము తెల్ప రాజులో
నిజమున కాతడన్నిట మనీషియుగాడు విరోధ భావనా
సృజనకు ధారకాణయున జెల్లినవాడు నరేంద్ర మండలిన్ 73

త్యాగగుణాబ్ధియుఁ బరుల ద్రవ్యము దోచుకొనంగలాడునై
సేగి యొనర్చుచున్ పరులసేమము నారయు చున్నవాడునై
ప్రాగతసమ్మునన్ మరల రాపిడితగ్గుచు నెమ్మనమ్మునన్
వీగుచు నాగుచున్ సకల భీకరుడయ్యె నృపాలు డంతటన్ 74

సూర్యకాంతిని తెగజూచు కుండలముల
కాంతితో నసియాడు కన్నులుండ

కోటిసూర్య ప్రభా కోటీరమణి ఘృణుల్
శిరముపై కాంతులుజిమ్ముచుండ

కంబుసమ్మువంటి నిక్కువపు వట్టంచుతో
నుష్ణీషమాపైన నొప్పుచుండ

ఆకర్ణమూలమ్ములైన నేత్రములతో
బవిరి గడ్డమ్ముతో ప్రభలునిండ

హర్షుడాజాను బాహుదీర్ఘాకృతియును
మేలిచామనఛాయ నెమ్మేనిపసయు
మేఘ గర్జారవంబును మిగులనొప్ప
కొలువు దీర్చెను శత్రులాకులతజెంద. 75

జలధి జలములఁగ్రోలి శ్యామల జలదము
వర్ష ధారలు గురిసెడు వడువున, నర
నాయకుని చేత నమిత సన్మానములను
పొంది యాచకుల్ దాతలై పొలుపుగనిరి. 84

హర్షు సభలోని గాయకు లతనివలన
మేటి బహుమానముల బొంది మించుచుండ్రి;
పండితులు ఛత్రచామర ప్రసృత కాంతు
లొలయు గుఱ్ఱపు బండ్లలో గులుకుచుండ్రి. 85

కలశ కాశ్మీరమును వీడి కవితిలకుడు
బిల్హణుడు చేరె కర్ణాట విషయమునకు
నేడు హర్షుడు కవుల పెన్నిధి యటంచు
విని మగిడి రాగ నెంచు నా విప్రకులుడు. 86

మిన్ను ముట్టెడు సౌధమ్ము లెన్ని యేని
గలవు హర్షుని పాలనా కాలమునను
అతని కేళీ వనమ్ములో బ్రతియనోక
హమ్ము కలదన్న నదియె తదాస్థ దెలుపు 87

(4) ## సప్తమ తరంగము

తే.గీ.
కల్పవృక్షమ్ము లేకున్న కారణమ్ము
హర్షు వితరణతో బంతమాడు తెగువ
కామియే యనవొప్పు నేలేలఁగవిన
హర్షు సామ్రాజ్య మధిక మోదావహమ్ము. 80

తే.
వెండి బంగరు నాణెముల్ విరివియయ్యె
రాగి నాణెము కనము చిత్రానకైన
దండిగా ధనము సున్న డుదారుడైన
కొండికిని బైడికిని దాని యుండెనటులె. 81

కాని యుతండు ద్రవ్యమును కాసయినన్ జెఱుజారనీ
కాన సమస్తమాన్యములు పాత్రిక్రమణమ్మొనరించె; ది
దీనులునైన వారలను దీవ్రముగా బసిగట్టి హర్షురా
జ్యానఁ నడంచె నాకటికి జచ్చినవాడ గృహంగొనండహో 82

చంపకు డన్నవాడొకఁడు సత్యదయాగుణవంతుడై మహ
త్సంపద కో పరంపరగ దానముచేయుచునుండె నందిల
నింపుగ సబ్దమబ్దమును నిట్టటుగాదన కిట్టివారిపై
పొంపిరివోని వత్సలత బూనుట వింతయె కొలకింతుమక్ 83

ఇక హర్షుండు సమస్తదానపరుఁడై యెవ్వారికిన్ మోదదా
యకుఁడయ్యెన్ నికషోపలమ్ము పయిరాయం బడ్డ రత్నమ్ము వా
లిక గాంతుల్ దెసలందు చిమ్మునెడ వారింపంగ శక్యమ్మె త
న్నికటస్థోపలజాత మెంతదయినన్ విశ్వంభరామండలిన్ 92

శ్యాహిమాంశజాత సౌభాగ్యవతి (శ్రీ) వ
సంతలేఖ పరమ సాధ్వి తాను
పతికి దగిన సతియు బరమ పావనచరి
త్రి గుణగణాఢ్య యొప్పు దాను 93

ఆ నెలత హర్షపట్టపు
రాణిగ నుతిగాంచె మృదుతర స్వాంతముతో
నే నెల కా నెల విప్రుల
దీనారములిచ్చి తృప్తి దేర్చు నయారే! 94

ఈక్రియ నూత్నపాలనము నేర్పడజేసి చతుర్విధోద్యమ
ప్రక్రియతో నృపాలు డరిరాజుల కేరికి జూడరాక ని
ర్వక్రపరాక్రమమ్ము నెరపన్ గని రాజపురీ విజేత తా
నక్రియుఁడైన హర్షుని జయించి తదీయము నాక్రమింపగా 95

కోరి యపారమా చముపుగూర్చి వడిం బరదెంచుచుండె గా
శ్మీరము తొట్టకంచు న్నృపసింహుఁడు చారులచే వినెన్ విత
స్థారమణీయతీరముల సైన్యము నెల్లెడ గాపువెట్టి లో
హారము చేరబంచె వెనుకాగగ నేలని యింకగొందఱన్ 96

వారలు దారిలో మసలి వచ్చు నుపద్రవ మించుకైన తా
మారయకున్కి హృష్టుఁడు మహోకుమచెందియు దండనాథుపై
కారములున్ మిరెమ్ములును గాగ నిరంతర సిష్టురమ్ము లోం
డారయ కాడుచుండ మరియాదకు భంగముతోచి కొందఱున్ 97

కొందరు రాచకార్యమని కొందరు పోటుకు దప్పెనంచునున్
సందడిగాగ బల్కనెడ చయ్యన రాజుదెంచి యందఱన్
వెందరిమోఱ విరోధులును వేసవనే పొడచూపి రెల్లరా
ద్బృందము వారికిన్ తదపేక్షలకున్ గదనంబు గల్గగా 98

ఆ వృథనమందు గంద
ర్వాపేక్షితమైన విజయమది చేకూరెన్
భూపతి కొనియాడుచు దా
బ్రాపించె ననన్య గౌరవమ్ము నతనికిన్ 99

కందర్పుని పై నరపతి
చెందిన ప్రేమమ్ము చెరుప జింతాకులులౌ
కొందరు దుర్మంత్రుల లో
తుఁ దెలియక క్రుంగద్రోసె దుర్నయపరుడై 100

మంత్రిగా వాసిగాంచిన మనుజవరుని
పాదపీఠమ్ము కడనుండ బనిచె నృపుడు
తన కగౌరవ మీరీతి జేసెననుచు
మనమునను దన్నుతా దూరుకొనియె నతడు 101

ద్వారదేశాధిపతిపదం బేటికగునో
యనుచు మంత్రులు వాదముగనుచునుండ
మరల లోహార దేశమ్ము నరుగుచుండె
కుటిలులకు నాలవాలమై కూలుచుండె 102

అంతహర్షుడు కందర్పునాదరించి
వడిగ జనుదేరు మీవు తత్ప్రాంతమునకు
ఏలుమా నీవు మాకు తాసీలుగట్టి
కనికరముపుట్టె నీపయి మనమునందు 103

అని పనుప నతడు నా దేశమునకు నరిగె
శాంతియె నెలకొన సమయమునందు
వెండియు నురాజునకుఁ గొందరుండ్రు ప్రభువ!
తులువయూరాచు గంధర్వుఁ తూలుదమ్ము 104

తిన సః పాసగల్లు నానినమాట
నమ్మిరాజాగ్రహమ్ము నన్నుబిచె గొంతె
సైన్యమును దేర గంధర్వుదైన్యమునకు
వారచటికేగిజూడ నాప్రతిపక్షియును 105

పాచికల బన్యానుచు ద్యూతపానమత్త
చేష్టలకు జిక్కియుండుట చేతబట్టి
బందిగా జేసుకూడిరి బలిమితోడ
నతడు విడిపించుకొని వేరు వితముగనె 106

వలబడిన పక్షి వెండియు
వల వెలువడి బయటబడిన వడువుఁ జనియున్
తలరి యతండపుడొక నె
చ్చెలికానిని బంపె రాజసేవ గడియగన్ 107

ఆలదుచని సేనాపతి
చేత నునిచె నొక్క వినతి చిత్రముగాఁగన్
ఆ తాకీదున గండ
ర్వాతిశయిత హృదయదుఃఖ మంతయుఁ గమిడెన్ 108

తనబంధుగులను దనకడ
కనిచిన దానవుడపోడి యరుగునటపురిన్
మననోడంటతాసిక
ఘనతర రాజాగ్రహమున గమిలి కుసుములుచున్ 109

కందర్పుడు వ్రాసిన జా
బందుకొనుచు విప్పి చూచి రంద రమాత్యుల్
అందలి దీనాలాపము
లం దనియుచు నతని చుట్టలందరి బనుపన్ 110

వైరము వీడి యాతడు నివారిత సర్వ మనోవికారుడై
చేరగనేగె గాశికిఁ జెప్పెడిదేమి తనంత బూనికా
శ్మీరపు యాత్రికుల్ పరమమిత్రులుగా గణియించి వారి కా
హార విహారపానముల కన్నిట బాసటయయ్యె సంపుగన్ 111

వీరుడై యొందుకడ నొక్క చోరు జంపి
ప్రాగ్దిశామార్గములు సుఖప్రద మొనర్చె
కాశికా క్షేత్రమున యాత్రికప్రతతుల
జంపు వ్యాఘ్రమ్ము నొకదాని జక్కడంచె 112

యిటజయరాజను నొక యతి
కుటిలుడు ధర్ముని గూడికొని శ్రీహర్షున్
గటకట వెట్టదలంపగ
భటులవలన గుట్రయెల్ల బైటపడంగన్ 113

ధర్ముడు జంపుచో దనదు దాయల నెల్లరజంపి నట్లుగున్
వమ్ముగు రాజ్యతంత్రమది వానినడంపక వారి పాప వృ
త్తమ్మున కాత్మవందుకుచు ధారుణినేత వధింపగోరె ను
గ్రమ్ముగ నాకిరాతు జయరాజును దత్పరివారవర్గమున్ 114

తన్ను గనికరించె ధరణీశుడనుచునో
లేక తనకు సహజలీలయగునో
ధర్ముడుండు గడగి దైవతార్చననిమి
త్తమ్ముగ జయరాజు దార్చి తెచ్చి 115

ఒక గృహములోని కడుగగ
గికురించుచు నచట రాజకేసరి యుండెన్
మొకమున జేవ్రు దోంగ
సకలేంద్రియ భ్రాంతిచెంది జయురాజుండెన్ 116

జయరాజును బంధించెను
భయపెట్టెను గాఢ పెట్టి పలుకుచు నిజమం
చయిన నతండావంతయు
బయలుపరచడెంత గుండెబలముకలాడో 117

తనగుట్టు బయటపెట్టియు
దన కేలని జెప్పడయ్యె ధర్మాటుగుట్టున్
కనికరము లేక జయరా
ఢ్థనమునను సంతసించె హర్షము మిగులన్ 118

పదపడి కొన్ని నాళ్ళకు గృహారహితుండయి యానృపాలుడా
త్మదనకు శత్రుగాదలచి ధర్మాలు కులత్రికు లోనొనర్చుచం
పెనురము లేకయే యతడు పితృశరాస్త్రిడుగాగ జూచి యం
తదసియు కాశరీరము నొనర్చె నుపాధిగ శ్వానజాతికిన్ 119

తుల్లుడు మున్నుగా గలుగు దూర్వహులాదటగూడి యేకమై
భల్లము లాదిగా గల నవాస్త్ర వరంపర సేకరించి రా
జిల్లిరిగాని వారిదగు విద్భృథ యత్నముమాన్పి శాంతి రం
జిల్లగ శానొకం బుదయసింహుడు హర్షనృపాలమైత్రిచే 120

పిమ్మట రాజు సన్నిధికి పేలు పోయెడు వేళ దారిలో
ధమ్మిలు నింటబుట్టిన కృధావితి ఛత్రిముమోత గాదు వి
రిమ్మొయి నేలను టగని హేళనగాననె తుల్ల! నీవు దై
న్యమ్ము సహస్త్రమున్ విడిచి రాజునుపాడగ నేగుచుంటివా? 121

ఘనుడు తన్వంగు మనుమడవనియు నీవు
నేను నొకతల్లికే జనియించితి మని
సంతసంబున నుంటి నిజయము గోరి
పిఱికివైయెల్లు రాజును దరియబోదు? 122

అని పలికి యాతడసిగొని
తన కంఠము త్రాన నరకి ధరగూలబడెన్
జననాథు నంతికమునకు
గొనిచను మిషతుల్లుడా దిగొమహులను భయుల్ 123

కికురించి కారలోసికి
ఒ్రికటంబుగ ద్రోయువాడు పైకొను కష్టం
బొకయింత తెలియ నేరక
సుకముగ నిదురింపవారి జూచినవాడై 124

రాజు దయామతిన్ మృదుల రమ్యశరీరులు పీకిజంపనే
నోజమొసంగ జాలనని యూరక యుండగ వించియుండునా
గాజను నొక్కఁడుష్టుడురికై వడి త్రాటబిగించి కంఠముల్
రాజు సమక్షమందె సుతులన్ వధియించె మహోగ్రకర్ముడై 125

ఇట్టు మడిసిన నలువుర రట్టుగాధ
కథలుగా జెప్పికొందురు కరుణమతులు
బాల్యసౌందర్యములకు సౌశీల్యమునకు
కంటతడి వెట్టనట్టి డొక్కండు లేడు. 126

వామనకుమారుడై క్షేమనాముడైన
యొకఁ యజ్ఞుడు హర్షుని సకలవ్యావయ
మెరిగియుంటను తత్పితృకృతమయైన
కాలశేషాలయము నేలగూలుపుమనె 127

కాని యొడయుని మేల్గోరి కార్యవిపుణు
డా ప్రియాగుడు వలదని హర్షునుడిపె
లోపతర్ధుని మనువాడు రోపధరుడు
హాలధరుడు పల్కనిట్టుల హర్షుజూచి 128

కాలశేషుని యాలయు మేలమనకు
దీని బడగొట్టి యీరాలతోన యొక్క
వింతేనుగట్టు మావిశ్రాంతికమున
ఆలయపు భూములును సొమ్ము లపహరింపు 129

వ. అనిబోధించె. 130

ఆకాశంబున జిత్రిశాలలు, మృణాలావాప్తి వస్త్రంబులున్
రాకా స్వప్న మరీచులన్ పయిడియిన్, ప్రాలేయకుడ్యంబులుగా
లోకంబందున సాధ్యమంచు మదిలోనూహింతు రెవ్వారు త
ద్వ్యాలోలత్వము మోసమొందుట కెకాదానిక్క మూహింపగా

రోగికి నపథ్యవస్తు నిరోధమెట్టులు
యుక్తమే చేయ నట్టులే యార్యవిభుని
తాదృశ ప్రియత్న మంతయు తానయొకడు
మాన్పెను ప్రియాగు డత్యంత మైత్రితోడ 132

గోషశత్రుఘ్నుండు రాజ విదూషకుండు
హర్షుఁ జోబలెక్క రాజ! అమర్త్యమేల
భీమదేవునిపై చేఁ వెలువరించి
మొక్క వేల తద్దేవు సంఘములకు నీవు 133

కాని నృపాలుఁడించుకయు గైకొనఁ డా చెవికాని మాటలన్
పూని సమస్తమైన ధనముం గయిసేసె శరత్సహస్రముల్
దేనిని రాజులుం జనులు తీరని కాంక్ష భజించిరట్టి సం
ధ్యానటకావతంసు వివిధాయుతనమ్ముల దోఁచె లోభియై 134

ఇట్లు దోఁచిన ధనముతో నెట్టులైన
నొక మహాసేన నిర్మించి సకలదేశ
మేలఁగా జూచె హర్షు డుద్వేలమైన
యతని సాహస మేమని యనఁగనౌను? 135

అదియునుగాక హర్షునకు నచ్చముగా దను నమ్మినట్టివా
డుదయుఁడు నానొకండు చిరుహాస మొనర్చెడు నంతమాత్రలో
బదరళ దేవతా ప్రతిమవారమునే వెలికీడ్చి వీధిలో
బిరుదులగ జేయు బెక్క రవివేకులచే నుమియుంచువానిపై 136

శ్రీ నగరంబున శ్రీ రణస్వామియు
మార్తాండ దేవుడు మనుజవరుని
కోపకేళులకును గురికాక యుండిరి
తక్కిన దేవుళ్లు దగ్ధమైరి
దానవరుండైన యా నరనాయకు
డీ గ్రహించిరి బుద్ధవిగ్రహములు
నిరువురు వారిలో పరిహాస పురవాసి
కనకుఁ డొక్కడు; మహాగాయకుండు

శ్రావణు డొకండు; ధనము విస్తారముగ గ
డించి యుండియు తా ధనాపేక్షితుండు
మెట్టిదుష్కార్యమునకైన నిచ్చగించు
హర్షవిభ మట్టి దేగదా యరసిచూడ 137

అనుమతి యిచ్చెనాలయమహర్నిశమున్ నడుపంగ నొక్కవి
ప్రునకు; నతండు కానుకల రూపున దాగయికొన్న విత్తమం
తను తనకిచ్చి పోవలెగదా; ధనమూల మిదం జగత్తట
న్న నదియు సార్థకంబెయగు; న్యాయము లేదు నృపాలు పాలనన్

ఇట్లు గయికొన్న ధనమెల్ల నిచ్చకమున
బ్రేలు మూఢుల కొసగును ప్రియము గదుర
మృగవిశాలనేత్రిల బ్రేమగా రజూచి
వారి కభిమానమున నిచ్చు వఱలు ధనము॥ 139

కొంతధనమును వెచ్చించు గుఱ్ఱములకు
కొంత ధనమిచ్చుచుండు కుతంత్రవిదుల
కపరిమితమైన యాసక్తి నా నృపుండు
కోరుచుండును మృగయావిహారములను. 140

చెవికడను జేరి తము బ్రశంసించు మూఢ
మానవులబట్టి తాము త్ర్యంబకులమనియు
చతురు దీర్ఘ బాహులమును, జితమృతులము
దేవతేశ్వరులమని లెక్కించుకొండ్రు 141

అగుదురు నిశాముఖంబుల నతివలకును
దాసుల ; పగలవారి చిత్తములగొండ్రు
రాజులార! యదార్థ మారసిన స్త్రీజి
న జితులనుటకు శంక సుంతయినవలదు. 142

అనుచరులు కొందరొక వృద్ధవనిత దెచ్చి
రాజమాతయటంచును రాజుకనిరి
హర్షుఁ డామాట నమ్మి యనంత ధనము
వారలకొసంగె నవిమృశ్యకారి యగుచు. 143

కడమ కొందరు పరిచారికలను దెచ్చి
వీరు దేవేరులనియు దేవ్యంశజనిత
లనియు నమ్మించి యతఁడు సాష్టాంగపడఁగ
జొచ్చి యానందమున నవ్వఁజొచ్చి రొకట. 144

ఇట్టి దుష్కార్యముల నీతఁ డెన్ని యేని
జేసినను రాష్ట్రపాలన గాసిచేయ
నోపరెవ్వరు, నీతసియుగ్రతేజ
మేరును నడంపజాలక యూరకుండి 145

ఒకనాటి రేయి యీ యుర్వీధవుఁడు దీప్త
శాలాంతరమున వత్సలతతోడ
నటివర్గమునకును నాట్యంబు నేర్పుచో
శాత్రవుఁడొక్కఁడు చంపదలచి

గురిఁజూచి బాణంబు నురువడిపైచిన
తప్పినాయేటు నంతఃపురమున
రాజకాంతలును పరాసక్తలై రాజు
జంపంగ కుట్రలు సలుపుచుండిరి

హర్షు దుష్కీర్తి దిగ్దిశ లాక్రమింప
కలశసుతుడను మాట నిక్కంబె యయ్యె
తనకు మేనత్తపుత్రి 'నాగ'ను బలాత్క
రించి చెరచె నితండు దుర్నీతిపరుడు 146

ఒక శత తురుష్కులకును నుద్యోగమిచ్చె
వారితోఁ గూడి తానును వారకతని
సూకరామిషమును; తనకై కరమ్ము
వగల కుములుచునుండ బంధుగులు సతము 147

రాజపురీజనుల్ తనను రాజుగ నెంచక స్వేచ్ఛ బూనగా
నాజి యొనర్చి వారల యహంకరణమ్మును బాపగోరి తా
నై జయయాత్రకున్ వెడలె నాతనికోడుత దండవాయకుం
డోజమెయిన్ జరించె నిటులొప్పగ రాజపురిన్ ససైన్యుడై 148

[illegible]రి హర్షుడు యుద్ధముచేయుచుండ
ద్రోహియై దండనాయకు డాహవస్థ
లితరించుచుండు చోట బలములెల్ల
“వేగమిండని కోరుచు వేతనము” 140

అని ప్రబోధించెగాని యయ్యవసరమున
హర్షుకడ డబ్బులేమి వారంత[illegible]
హాసరీతుల వేషె మీ రాగడ[illegible]
ఇంతలో దండనాయకు డేగుదెంచి 150

శ్రీనగరేశ! వీరె యమ భృత్యులబోలు తురుష్కసైనికుల్
పూని కృపాణబాణతతి పోరికివచ్చిరటన్న నా ధరా
జాని సమస్తధర్మమును చయ్యనవీడి సమస్త వస్తుసం
తానము నచ్చటన్ విడిచి తాను భటుల్ పరువెత్తి రాదమై 151

యోగ్యతా యోగ్యతల జూడకున్నతంపు
బనివులం దుంచబడి నట్టివారె [illegible]
సమయమే తేర సకలకష్టముల కిటుదు
రేక కారణముగ హర్షుడేలు [illegible]? 152

నాటినుండియు హర్షుని నయము తరిగె
నతడు గుర్తించె కందర్పునయములిత్త పరి
తాపమును తనయుం బ్రసత్యము కాన
పిలువపంచెను కందర్పు వేగరాగ 153

దండనాయకు డదివి ధారుణీశు
గోడవలదని పల్కె గోడ్త్రోన విభుడు
తద్దురుద్దేశముల కొంత యడవి తెలిసి
శిక్ష చేయంగ దలచియు జేయడయ్యె 154

గంగసుతుడైన మల్లుహోతండు గలడు
ధాత దేశాన నతడు ప్రతిష్ఠలగలసి
శౌర్యమూలక కార్యముల్ సలుపుచుండి
కట్టె కోవెల యొకటి విఖ్యాతముగను 155

ఒక కార్తాంతికు డేగుదెంచి ప్రభువా! యుష్మత్కుమారద్వయిన్
ప్రకటస్థైర్యుడహోరంబు రాజగుననన్ బాలుర్ తదీయాత్మజుల్
సుకృతుల్ ఉచ్ఛల సుస్థలుల్ కలసి ప్రేంతోత్సాహ సంసారు ప్రే
ప్రకటింపందొరకొందు రాహవమునన్ బాహాప్రతాపంబునన్ 156

పారలౌకి సగౌరవము
ధీరుండగు నుచ్చ్యలుండు తేజము గనురన్
పోరన నేకోత్సాహా
ప్రారంభము లావరించె హర్షుడు చూడన్ 157

హర్షుని యదృష్ట సీమాంత నవసంగోప
జాలు స్త్రీల మేకుగజ్జెలు చెలగ!
దీనదశనున్న సోదరుల్ తేజగంపు
రన్నగతిని కాసారము లన్విసించె 158

సోదరయుగ్మ మవ్వి డరిసూదనుతై విహరింపచూచి లో
లోదలపోసి ''రీసుతుత లోకము నేఁగలట్టి ధీవిధుల్
కాదక హర్షరాజ్యమిది; గర్వి యితెం దికపై జరించుతా
నే దశకంధరుండయి వినీతులు వీరలె రామలక్ష్మణుల్ 159

అని జనులాడుకోఁదొడగి రంతట హర్షుడు దుర్వినీతుడై
కనుగొన కాత్మవంచనను గాసి యొనర్పదొడంగ లోకులన్
చనుజనదంచు నెంచని విచార విమూఢుల నిక్కమారయన్
జనపతులంతికస్థులను సైరణ జేయరు మెత్తురన్యులన్ 160

అని[illegible] సహోదరుతో గరువంగ జూచు నె
య్యానివస్త్రైబురుకే [illegible] పరహస్తమునుండి దానినే
అదిశిల్పమైనదాని సురక్షితాలు చేయగనేర దేమియున్
వదలినవాడు దూరమున బారిన బారక యందయుండినన్ 161

లవణాబ్ధి సూరిగాయనములు లోవయి నట్టులు హర్షబారి బ
డ్డ సుఖ పుష్టకాలమును దగ్గరెనల్లెడవ్యాప్తమయ్యె నో
కట్ట విషము కాలకమ్మ్రాసి కృషిని పుట్టెనుగాగ నెల్లవ
స్త్రపు పిరియమ్ములయ్యె; మృగచోరభయంబుల హెచ్చెనల్దిశన్

నదులు శివాలసించె నా నాయకుడీ విపరీత కష్టముల్
మనిదలపోయ కించుకయు బాగుగ గప్పదునట్లు రాజధా
నిదెలిచి యెల్లప్రక్షాలు నేలనుగూలిచె దానబంభరీ
రుదితః నాదముల్ చెలగె క్రోధము వీడగలేక వార్ధునున్ 163

హత శేషమైన జనాళికి ధనముకై
పీడింపగడగె వేవేల గతుల
దామకల్ చెలరేగి డంబరాయుకోత్సాహ
మున దేశముచు కొల్లగొన దొడగిరి

మడవలో హార సీమలనున్న డామరులన్
హర్షు వాదర కెరయై మడిసిః
లావణ్యవతి నోర్తు లఘుబుద్ధియై యీత
డజపటు మొలిచిన యట్టులొలిచె

మడవరాజ్యమిట్లు మానకీ నెం.
పేరితభూమికంటె బీతుగొలుపు
అంత డామరాళి యంతినంతన జేరి
గొప్ప సైన్యమొందు కూర్చుకొనెరి. 164

కాని నృపాలుడెంతయును శౌర్యమునూని మ రాత్రివేళ పా
పాన జెలంగుచున్ బవలబంమచలక్షత్రియు సూని రాజహా
ర్యాన దురాత్ములన్ గెరలు చాత్మ మనోబలము సల్పదూరౌ నం
చా నరనాథుగూర్చి జనులాడెమ పల్కె వినంగ నౌనటన్ 165

మల్లుని కనిష్ఠ సుతుఁడైన మమారి గలిగి
తను గనకయున్న దానుగిఁటి కౌర్య
మసహానంబును పురిగొల్ప హర్షు జేరి
బోధ యొనరింప దొడగె లక్ష్మీధరుండు. 166

అహహ! కైకొంటివే నీవు దాయాదిజనుల
ప్రాణములనెల్ల శౌర్య ధైర్యములు కలిగి
నీవు సామ్రాజ్యమును గయికొందలంచు
ముస్లోచ్ఛులలను జంపజూడవేల? 167

ఎందరినో వధించె వసుధేశుడు జ్ఞాతులవారి పైనయా
క్రందనముల్ చెవింజొరవ; క్రమ్మఱ నిప్పుడు వీరిపైన తా
నిందలు మోపి చెప్పియును, నేస్తులచే బలికించియున్ జనా
భ్యందితుడైన రాజు నెడబాయును నేరము చేసె నాతడున్. 168

తా నెరుంగును స్వయముగా ధరణీశు
డుచ్ఛలుని ముస్సలానిరైన యున్నతంపు
గుణములపసందు; నట్టిచో కోరి యేల
విరసమూనెనొ జ్ఞాతిసోదరుల పైన 169

నమ్మె లక్ష్మీధరుని మాట నమ్మడింక
తాను మును గన్న యట్టి మిత్రత రవంత
పట్టి బంధింపజూచెను ప్రభుడనుమను
దెలిసి ముస్లోచ్ఛులు విదేశములకు. 170

పౌర జనులలో నెవ్వరు పలుకరైరి
సోదరులె రాజునౌదురం చును నృపాలు
డాత్మ దెలిసి జనక్షోభ మతిభయమున
మెలగుచుండెనే మాప్పవాటి నో యరుచు 171

ఉచ్ఛలుని జంపిన ధనమ్ము నొసగువాని
పంపె సంగ్రామపాలునిపాలి కొక్క
వార్త లక్ష్మీనథుని చేత వాడును జని
యతనితో చెప్ప నతడేగి యతనిగను 172

శౌర్యధైర్యములకు జాల జంకు చెంది
ఉచ్ఛలుఁ జంపు వాంఛ మానుకొనె నతడు
సోదరస్నేహ మొప్పనట్టి సంస్తుతుఁడు మీర
పూర్వకర్మ పరిపాక పుణ్యఫలము 173

కాకనైనతె యుట్టివారలగుదు రొదు?
ఉచ్ఛలు సద్బుద్ధుని చెప్పనో పృథివియు;
రాజపురి నుచ్ఛలుండు డిస్సె రాజుగాగ
చేయు యత్నములన్నియు జైనుజేర; 174

మొదటనుండియు కాశ్మీరమునకు రాజ
ప్రజలెల్లను తోటవేవిరి నియుక్త
సంగోపాంగ కొక్క చిన్న ప్రోత్సాహ వాక్య
మొక్కన జేసె సొంతజేసి నొంగగనేని
దాడిసేయ సంసిద్ధుడగుచుండె 175

పెక్కు దాడుల్ తనను వేమరు చూడగ రాగ నుచ్ఛలుం
డెక్కిన మైత్రితో మెలగి యెల్లర క్షాత్రతేజాఱె; వారు పె
న్మక్కువతో స్వదేశమునకు మైత్రి ఘటించు మటంచు జెప్పి యొ
క్కొక్కరుగా ససైన్యములు తుంకువలన్ గొని తెచ్చియిచ్చిరిన్ 176

అందఱను నుచ్ఛలునకు సహాయు లండగాగ
నాడింత ఖశాధీశు డొక్క నాడు
మంత్రిన నమ్మి చంపియు మనసులోన
నమ్మకండై నుచ్ఛలుని స్నేహమ్ములవము 177

ఆ ఖశాధీశ్వరుని మంత్రియైన కలశ
రాజు తోడ మహారాజుతోడ
"శత్రు బాధింపగా పాపినీవు
హస్తపై గ త్రివసించిన యఘచరితుడు" 178

అని నృపబాలుఁ డుచ్చలుఁ డాతని యాశ్రితవర్గముఁ గూడ . జెఱం.
గిను మదలంపు రాజానకు గీలోత్కన జేము ఖశేశ్వరునకు నా
పని నొనరింపు మీ ప్రయోక వ్యాజముచం బరుపంగలాఁ పూ)
ర్వాన భవన్మంత్రిశంబునకు దుర్జయు నుచ్ఛలునిన్ రయంబునన్ 179

అనుచు బలుకగ గలశరా జనుమతించి
తన నివాసంబునకు జేర జన ఖశేశు
డుచ్ఛలుని బిల్చి నీవేగి "యొప్పమీఱ
కల్లశరాజానకును మైత్రి సలుపుమతడు
మంత్రిగదనాకు; నటుపైన మనముపోయి, 180

చేరి కాశ్మీరమును నీదు వైరులైన
వారినెల్లర నోడించి వైత మనియె
నుచ్ఛలుఁ డొడంబడియె గాని యొక్క కొంత
దూర మేతేరు సరికెన్నొ దుశ్శకునము
లతనికిని దోప శంకించి యచటికేగ
కతిరయంబున రాజపుర్యంతికమ్ము
చేరె; నచ్చట కలశరాజారకౌనక
పెద్దసైన్యము గైకొని వెంట నేగి
యుద్ధమొనరింప బూనిన యుచ్ఛలుండు 181

వెరపక తాను బూనియొక వీరవతాకిని యుద్ధకాండకై
బరిగొనిసిల్చె విస్మయభయవర్గములున్ బదం పరికార బం
ధురతరవృత్తులైన తరి తొండరమొనరుదెంచి సూ ఖ శే
శ్వరుడుకుమారు నుచ్ఛలునిబాణ్రిచయము జయు దేగ జేయుగన్ 182

హితమతులైన సైనికు లనేకులు పోవుచుదొంచు జెప్ప స
మ్మతవడి కుచ్ఛలుండు వడిమై జను చో నతడన్ ముఖాముఖిన్
చతురముగా నెదుర్కొనగ జాలిన నాయకుండు లేడ; కో
పితమతియై రదంబులను వేమరు నొక్కుచు బల్కెదత్సభన్ 183

"పూర్వమున నుండి యిందాక భుజపరాక్రి
మమ్మె మూలముగాగ లోకమ్మునేలి
నారు కాశ్మీరరాజు; లేనాటికేని
వీరు కోరరాశ్రిత మిత్రి పౌరుషంబు 184

తామ చూతురుగాక యీతరుణమందు
నాదగు పరాక్రమంబు రణాంగణమున"
అని పలికి యుచ్ఛలుండప్పుడాజి కేగ
నతనితో గూడ సైనికశతము నేగె 185

మృతశిశువు నొందుకై బూని యెదురవచ్చు
నొకమనుజు గాంచి యిదియు సుశకున మనుచు
నుచ్ఛలుం డాత్మ నుప్పొంగి యుదధినోలె
వీరరణవిహారమునకై కోరుచుండె 186

కూపయంత్రోత్కటముండి మాపు రేపు
పని సలుపునట్టి పట్టి దేవాదిదాము
రులు నిజోద్యోగమును మాని క్రోధ మినుమ
డింపవచ్చి యుచ్ఛలుం జేరి రింపుమీర
నుపనది మహానదిని జేరి యొప్పుమాడ్కి 187

రాజపురి జేరి కరిసార రాజపత్ను
లాదరమున దనకెంతొ సహాయపడగ
నుండి యుచ్ఛలు డొక్కనా డోగిరమ్ము
గుడిచి తన బసకేగు నప్పుడు హతాద్రి
జ్వరభీతుండగుచు సంగ్రామ జితసిదాకె 188

అప్పుడొదవిన పోరాటమున లోష్ట
వట్టుడన్యాయము; ఉచ్ఛల పారిణాహతుడు

మడిసె; నంతట నటనున్న మనుజవేశులట
అడ్డమైవచ్చి మాన్పి రయ్యాహవమ్ము

బహుళ పంచమినాటి యాభాగ్య మేమొ
యుద్ధభూమికి జనుభాగ్య మొదవె నుచ్చ
లునకు; కాశ్మీరమును జొచ్చి జనములందు
కలతలను బెంప నియమించె చెలుల నితడు

పొరపు లీరీతి లోలోన బుట్టుటయును
హర్షు డాత్మ భావించె దా నాకసమ్ము
నుండి క్రిందకు బడినట్లు లుచ్ఛలుంకు
పైకెగసినట్లు పాతాళలోక మెడలి.

చొచ్చె కాశ్మీరమును జ్ఞాతిసూదనుండు
మల్లు నగ్రిసంభవుడని మనుజనాథు
డెరిగి గడగడ వణకుచు జొరగనీయ
డయ్యె క్రిమరాజ్యమును; మండలాధిపతిని
జంపు ప్రకుపాపు శోధన సలుపుచుండె.

దండనాయకు డటకేగ తడవుపట్టు
ఏ వెదు నూహాను ముందుగా నంపె వట్టు
నొక మహాసేనతో నాతడుండె మార్గ
మాధ్యమునయుండె; యతని వెంబడిన దండ
నాయక తిలక రాజులుం డడయు చుండిరి. 198

సప్తమతరంగము ప్రథమభాగము సంపూర్ణము

గ్రామస్వరాజ్య ప్రెస్, విజయవాడ-2

రాజతరంగిణి

లఘుటీక

పద్యసంఖ్య. (అవతారిక):

1. దీవ్యత్-ప్రకాశించుచున్న.
   మేఘశ్యాముడు - మబ్బువలె నల్లనైనవాడు (కృష్ణుడు).
2. అంబకములు - కన్నులు
3. 'క్ష'కు 'ఖ'కు యతికలదు. దీనినే విశేషయతి యందురు.

   "ప్రౌఢకవులు కొందరు క్షకారంబునకును
   ప్రథమ వర్గంబు తొలియక్కరములు వాల్గ
   నిడుదురు ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేష
   యతులనుచు సోమయాజులువాడు కతన" —అప్పకవీయము.

4. బిల్హణుడు - కల్హణునికంటె నించుక పెద్ద. ఈతని ప్రసక్తిముందు గాంచ గలరు.
7. జోము = సొమ్ము.
8. మృగతృష్ణ = ఎండమావి. ఆశీవిషము = సర్పము.
9. కల్హణుడు=చంపకుని తనూభవుడు. కాశ్మీరదేశ ప్రధానామాత్యుడుగా చంపకుడు పేరుగడించెను.

కథాభాగమున

15. వితస్త = కాశ్మీరదేశమున బ్రవహించు నొకనది. అపాంపతి=సముద్రుడు
16. 'క్ష'తో 'స'కు మైత్రికలదు. దీనినే తద్భవవ్యాజవిరమణమందురు.
17. కలశసుతుడు=కలశుడనురాజు కొడుకు.
   శ్రీహర్షుడు ప్రస్తుత కథానాయకుడు. క్రీ|| శ. 1089 నుండి 1101 వరకు గాశ్మీరమును పాలించిన రాజు
18. ఆగమములు = వేదములు
   త్రాణము = కవచము

19. జలకప్రవ్యాజ = స్నానమనెడు మిష

20 ధమ్మటుడు = హర్షుని [illegible] సంగడికాడు.

21. వైరము = విరోధము

22. ఒజ్జలు = గురువులు

23. చాటుండన్ = [illegible]వకుండన్.

మేకొనాను = మేలుకొనసాను.

నేమింపంగ = నియమింపగా

24. అనంతరాజు - కలశుని తండ్రి; హర్షుని తాత

25. నందికేశ్వరుని క్షేత్రము — ఇదియు [illegible] భూతేశ్వరమని పేరు.

27. దండకుడు - కలశుని యాంతరంగిక సేవకుడు.

29 అత్యయము=చేటు.

31. క్షురి = మంగలి

35. ప్రియాగుడు = కలశుని కుమారుడు. హర్షుని యందు చాల వాత్సల్యము కలవాడు.

36. నోనకుడు = కలశునికి [illegible]బంధువు. హర్షునికి ప్రబలవిరోధి.

39. సుగళ=హర్షుని పట్టపు రాణులలో నొకతె.

42. వందురుట = దుఃఖించుట.

45. రుజ = వ్యాధి.

46. లోహారము = కాశ్మీరము నందలియుత్తరప్రాంతము.

ఉత్కర్షుడు = హర్షుని సవతిసోదరుడు.

47. అదనద = విచారము.

57. భైరక = సేవకుడు

66. వర్షము = దేశము.

74 బవిరి గడ్డము = గుండ్రనిగడ్డము.

80. డామరులు — కాశ్మీరదేశమునందలి యాకాలపు జమీందారులు.

85 బిల్హణుడు - సంస్కృతమున విక్రమాంకదేవ చరిత్రమును వ్రాసినకవి.

94 రాజపురీవిజేత - రాజపురిని పాలించునొక సామంతరాజు.

99. కందర్పుడు - హర్షునిమంత్రి
   ప్రాపించె=పొందజేసె.

100. కెంకెను = తాకెను,

101. ద్వారదేశము - కాశ్మీరమునందలి యొక ప్రాంతము.

103. "వెండియును——— ———అందుఁ" సంయుతా సంయుక్త ప్రాసము.
   అప్పకవీయము చూడుము.
   దూఱు = నిందించు.

104. చక్రమము - రాజునమ్మి యేకాగ్రమ్మునకు కొంత సైన్యమును కం
   పిన్ప సైన్యమునకు దేబదిచెను.

107. తాకీదు=ఆజ్ఞాపత్రిక

110. తోడ్పటు=సహాయము.

111. చక్కడంచె = చంపెను.

112. దాయ = జ్ఞాతి.
   వ్యర్థ+అగు = వ్యర్థమగు.

115. కపటించుచు = మోసగించుచు
   పేర్పుము = పిలుపు.

117. జయరాట్ + హననము = జయరాద్ధననము.

118. అటనుండి హర్షుని క్రియపతనమును గురుతింపవలయును.

119. పోరాటము = యుద్ధము.

122. అన్వయాంకుడు - కాశ్మీరరాజ వంశవృక్షమును జూచునది.

125. ఓజ = ఆజ్ఞ

126. కట్టుగాథ = విచారకరమైన వృత్తాంతము.

133. అమర్షము = కోపము.

134. శరత్సహస్రములు = వేలకొలది సంవత్సరములు.
   సంధ్యానటనావతంసుడు = శివుడు

140. "కొంత——— ———దుతంత్రి" సంయుతా సంయుక్త ప్రాసము అప్ప
   కవీయము చూడుడు.

147. పాతర = బెదరక

15[illegible] నడపము = నీతి

15[illegible]. [illegible] - కాశ్మీరరాజ వంశవృక్షమును జూపునది.
[illegible] - అతనికుమారుడు.
[illegible] - కాశ్మీరమునందలి యొక ప్రాంతము.
[illegible] = గుడి

15[illegible] కార్తాంతికుడు = జ్యోతిష్కుడు.
[illegible] మన్ననలు - రాజకుటుంబీకులు; విప్రవరులు

162 [illegible] = వ్యాధి.

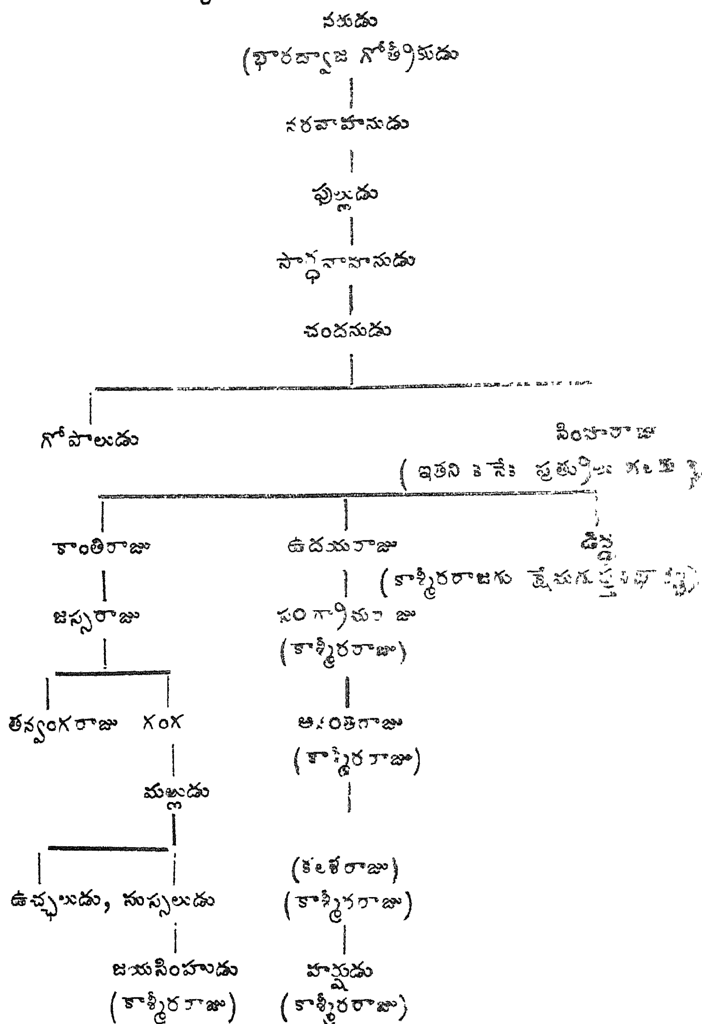
177 [illegible] = కానుకలు

181 [illegible]పతాకిని = వీరులుగల సేన

183 [illegible] = సంఘము

192. జ్ఞాతి[illegible]పరుడు = జ్ఞాతులవలె [illegible]

కాశ్మీరరాజ వంశవృక్షము

శుద్ధపత్రము

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
2	2	మథ్యేమున	మధ్యమున
3	5	భావకవిత్వము	భావకవిత్వము
,,	,,	కండరీతి	కందనిరీతి
4	3	ధేన్యమాణ	ధేక్ష్యమాణ
7	5	బంధుపులు	బంధువులు
,,	16	ప్రిబోధకుల్	ప్రబోధకుల్
8	2	డంమ్రి	దండ్రి
,,	8	నాచరించు	నీచరించు
10	4	పనిము	పనియము
,,	10	భటుదే	భటుడో
,,	11	ఘుటుకుల్	ఘుటకల్
,,	,,	కొజ్జుగా	కోజ్జువ
,,	13	చర	చెఱ
12	2	మగనమాట	మగనిపలుకు
,,	12	ప్రియామగుమాటు పెడచెవిని	ప్రియాగు పలుకు పెడచెవి
14	4	పంపెద	నంపెద
,,	5	బంధము	బంధము
,,	8	వనె	వలె
16	7	డేవిధమున	డీవిధమున
,,	8	నిగ్రహించి	నాగ్రహించి
19	8	కార్యముల్	సౌఖ్యముల్
20	8	వేర్పరుపవలెను	లేర్పరుపవలెను
20	10	సింహాసనమ్ము	సింహాసనమ్ము

Page	Line	Wrong	Correct
21	7	ఘృణాల్	ఘృణాల్
,,	8	జిమ్మచుండ	చిమ్ముచుండ
22	8	జపుందు	జంపుదు
23	8	కృంగి	క్రుంగి
24	4	పొంచి	పొంది
27	1	చముపు	చమువు
,,	7	నిష్టురమ్ము	నిష్ఠురమ్ము
28	4	కృంగ	క్రుంగ
,,	,,	వరుగు	నురుగు
29	4	నతజానా	నాతజా
,,	10	చేయు	చేయి
31	5	యిటు	ఇటు
33	16	భయుల్	భటుల్
34	6	వించియుండు	వింబియుండు
35	15	యుక్తమే	యుక్తనకా
37	6	విగ్రహాములు	విగ్రహాముల
38	15	యదార్థ	యథార్థ
39	8	జొచ్చి	జూచి
42	16	దొరకొదు	దొరకొందు
43	13	దోడగి	దొడగి
44	8	భయుంబుల	భటుంబులు
45	10	బందు	ఒందు
46	5	వారిపైవ	వారిపైన
,,	10	రైన	దైన